

ESTETİK YÖNLERİYLE MÜZİK

Cevad Memduh ALTAR

Büyük bir müzik eserinin, uygulanış süreci içinde, aydın bir başı, durmadan değişen, daha çok ruhsal bir düşün ve yorum stadına itmesi, bu sanatın, tüm sanatlardan farklı olarak dinamik ve sembolik bir özelliğe sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. O halde müzik sanatı nasıl bir sanattır? yorumunu, estetik bir araştırıya bağlamak gerekiyor.

Müziğin nasıl bir sanat olduğunu düşünmek, isteristemez duygusal olduğu kadar, akılsal da olan bazı yorumlara yolaçıyor; ve bu yorumların tam benzerleriyle, öteki sanat dallarında pek okadar karşılaşılmıyor.

Müzik sanatı, kendine özgü (sui generis) bir oluşum-gelişim prosedürü içinde yaşama gözü açar; çünkü müziğin: bir yapıcıya, bir uygulayıcıya, bir dinleyiciye, bir de eleştiriciye gereksinmesi var. Bu böyle olunca da görüyoruz ki, fazlalık. Yapıcı-Uygulayıcı ilişkisinde. Ve müziği yapan, yaptığını çoğunlukla dinleyiciye kendisi iletmiyor, bir aracıya bağlanıyor ki, biz de bu aracıyı yerine göre: artist, virtüöz, okuyucu türünden terimlerle niteliyoruz. O halde müzik sanatına yaşam vermede, öteki sanat dallarına karşıt anlamda bir gerçek var; yani: "Yapıcı-Uygulayıcı-Dinleyici-Eleştirci" den oluşan dörtlü bir çabanın ortak katkısı, apaçık görünen bir gerçek. Hatta eleştiriyi bir meslek dalı olmaktan çıkarıp, bu çok önemli ve uyarıcı görevi, uygulayıcıya, ya da dinleyiciye yüklemek te olanaksız. Çünkü müzik sanatına katkısı olan faktörlerin, kendi ortamlarındaki uzmanlaşma çabaları yanında eleştiri, hele günümüzde, bağımsız bir meslek dalı olma niteliğini başarıyla kanıtıyor ve müzik sanatına özgü eleştirici, öteki sanat dallarının eleştiricileri arasındaki yerini, eşit hak ve düzeyde almış oluyor; böylesine bir sonuç, aşağı yukarı ikiyüz yıla yaklaşan evrimsel bir çabanın verimi oluyor. İşte bu noktada, istemek te istememek te, müzik sanatına da yöneltilecek olan: "Güzel!" yargısının,

yani estetik bir yargının niceliği ve niteliği üstünde durmamız, düşünmemiz gerekiyor. O halde Güzel sözcüğünü, estetik bir terim olarak değerlendirebilmenin uyacağı prosedür nedir? İşte böylesine bir sorun karşısında, herşeyden önce, büyük filozof Immanuel Kant'a (1724-1804) yönelip, bu akılcı insanın: Güzellik Yargısını nasıl yorumladığını kısaca incelemek gerek. Kant'a göre, güzelin ve güzelliğin vereceği heyecanı, bir anda, ve düşünmeden oluşturmuşsek, o yargı: "a priori" yargıdır; yani Kant'a göre: herhangi bir ön hazırlıktan beslenen bir bilgiye, deneye ve bulguya dayanmadan ve deneyli, ancak yargının verildiği anda kendisiyle birlikte getiren yargı, "a priori" yargıdır. Gene Kant'a göre, önceden yapılmış bir hazırlığa, deneye, bilgiye ve bulguya dayanarak ve düşün potansiyelinden de gereğince yararlanarak oluşan bir yargı ise: "a posteriori" yargıdır. Bunlardan ilki, a priori olanı, sanat zevk ve heyecanlarımız karşısında, aniden oluşturduğumuz yargıyı niteler; bunlar duygusal, ya da artistik gücümüzün zamanla ulaştığı üstünlük düzeyi ile orantılı olarak ansızın sonuç veren yargılarımızdır. İkinci türe giren: a posteriori yargılarımızda ise, önceki deneylerimizden, bulgularımızdan, bilgilerimizden yararlanarak ve enine boyuna düşünerek verdiğimiz yargılardır ki, bu tür yargılarda, duygudan çok aklın payı büyüktür. Bu böyle olunca Kant'a göre: sanat değerleri karşısındaki a priori yargılarımız, artistik, yani daha ziyade duygusal davranışlarımızdan beslenen artistik yargılarımızdır; a posteriori yargılar ise, çoğunlukla araştırmalarımıza dayanan bilimsel yargılardır; kurallaşmış, yasalaşmış değişmezlik niteliğini kazanmış ve bir tür yöntemleşmiş yargılarımızdır bunlar.

Burada konumuz, sanatın anî heyecanından ansızın doğan yargılarımıza yöneliktir (a priori); ve bu yolda verilen yargıların, daha ileri düzeylere ulaşabilme yolundaki çabalarımızın nicelik ve nitelikleridir. Şimdi böylesine bir çabayı, özelli-

le müzik sanatına yönelerek değerlendirebilmenin yolunu arayalım:

Şunu kesinlikle bilmemiz gerekir ki, güzelliğin nedenini araştıran estetik, hiçbir zaman bağlayıcı, kesin ve değişmezlik niteliğini kazanmış bir bilim dalı değildir ve olamaz da. Onun belki de, kural ya da yasa diye nitelenebileceğimiz tek yönü, duyarlı olarak, hatta bir bakıma aklın da katkısıyla ulaşabileceğimiz yargılama seviyemizin, sürekli gelişimi, yani yerinde durmazlığıdır. Ve bunun aksi ise, estetik oluşum ve gelişimde duraklama, yani haz ve zevk yeteneğimizin donmuşluğu' hatta gerilemesidir ki, bu hâl, insanı ancak kısır ve verimsiz yargılara itmekte başarılıdır.

Kültür tarihine mal olmuş, örneğin İtaliya gibi, Mozart ya da Beethoven gibi üstadların oluşturdukları büyük boyutlu eserleri, dikkat ve ilgiyle dinledikten sonra, bizleri duygulandıran nedenleri araştırarak olursak, bu nedenlerin hemen çoğunu, aynı çabayı gösteren başkalarıyla da paylaştığımız açıkça görüyoruz. Yalnız şurasını kesinlikle unutmamak gerekir ki, bireysel karakterler arasındaki, aklı hayale gelmedik farklılıklar ve sınırlılıklar, büyük çoğunluğun uyabileceği, genel bir estetiğin oluşumuna da imkân vermez. Çünkü a priori estetiğin bilimselleşip kesinleşmesi olanaksızdır. Belki işin en önemli, hatta en ilginç yönü de budur. Böylesine bir gerçeği, sanatlarında olağanüstü yüceliğe ulaşmış büyük bestecilerin, bireylerce değerlendirebilmelerindeki ayrıtlar bile açıkça kanıtlamaya yetecek niteliktedir. Onun için müzik estetiğinin açısından sadece şöyle bir yargıya varılabilir: "İnsanlığın büyük çaptaki müzik eserlerini, ancak gereğince anlayabilme yolunda elde edilecek bilinçli bir ilişki ile kavrayıp yorumlayabilmek mümkündür." Mümkündür ama, bu tür yorumların da estetik yargı oluşturma yolunda doğmaya dönüşmeden oluşması şarttır (!). Çünkü müzik, insanlık tarihinde, müzik estetiğinden de önce vardı ve bundan dolayı da müziğin estetiği değil, estetiğin müziğe yardımcı olması gereklidir. Nitekim insanlığın kültür tarihi, estetik düşünce ve duygulanışların, müzik sanatına ne oranda yardımcı olduklarını kanıtlayan sayısız örnekler vermektedir. Şimdi de bunlardan birkaçını ele alalım:

Büyük düşünür Pythagoras (+ 570 M.Ö. ?) ile başlayan bilim anlayışına göre zamanla yedi koldan oluşan kültürün 6. Kolu müziktir; yani 7. Kol, önem derecesine göre, şöylece sıralanmıştır: 1. Gramer, 2. Retorik, 3. Lojik, 4. Aritmetik, 5. Geometri, 6. Müzik, 7. Astronomi. Bu sıralama zamanla değişip, daha başka sınıflamalara da

dönüşmüştür; ama, müzik sanatı bu tür sıralamalarda da gene yerini almış ve heyecan verme gücünden hiçbir şey kaybetmemiştir.

Bakalım 18. Yüzyılın tanınmış Alman kadın şairi Bettina von Arnim (Brentano) (1785-1859), müzik sanatının en büyük dahisi olarak nitelenebileceğim Ludwig van Beethoven (1770-1827) için ne diyor şimdi onu dinliyelim:

Bilindiği gibi şair Bettina, zamanının büyük edibi, düşünürü Goethe'ye (1749-1832) aşık, delicesine bağlıydı. Ama 1810 yılında, sırf Beethoven ile tanışmak için Viyana'ya gidip onu tanıdıktan sonra, bilgisini, kültürünü, aşkını, kısacası herşeyini, ama herşeyini, herşeyini borçlu olduğu Goethe'yi bile unutmuştu. Bettina bu konuda Goethe'ye yazdığı uzun bir mektupta kısaca şöyle diyordu: "... Sana şimdi anlatmak istediğim insanı görür görmez, tüm dünyayı unuttum, o an aklıma geldikçe, dünya da benden uzaklaşıyor... Ayaklarımın ucunda biten ufuk, beni kubbesizle örterken, kendimi senin yarattığın bir ışık denizinde buluyorum ve mutlu bir coşkunluk içinde sana doğru uçuyorum. Sana burada anlatmak istediğim Beethoven'dir ki, onun yanında seni de unuttum; evet belki de bütün bunların içüzünü anlayabilecek güçten yoksunum, ama onun, insana özgü yüceliğin kat kat üstünde olduğunu söylersem ve acaba ona yetişebilir miyim? dersem, ... yanılmamış olurum... Yalnız o, kafasındaki güçlü ve yüce sorun, en ileri evrime ulaşınca kadar yaşasın, evet! o, en son amaca varsın ki, bizleri gerçek mutluluğa bir adım daha yaklaştıracak olan Tanrısal bir bilimin anahtarını elimize versin..."

Şimdi de Goethe'yi dinliyelim; Goethe de sevgilinin bu vefasızlığı karşısında üzülüyor, sarsılıyor ama, ruhunu şaran estetik heyecanla, gene de şu gerçeği açıklamaktan kendini alamıyor ve şöyle diyor: "... Şüphesiz benden çok daha üstün bir anlayışa ve sağgörüye sahip olan Beethoven'e, birşey öğretebilmeyi düşünmek cinayettir; çünkü onun yolunu, kendi dehası aydınlatıp, ona bir şimşek gibi ışık verirken, karanlıkta kalan bizler, daha günün nerden doğacağını bilemiyoruz... Kısacası... her istediğinde başarılı olurken, her yararlı şey, sende mutlu bir zevk yaratırken, bu halin, senin, hatta dostların arasında sayılmam yararını çok iyi bilen benim için de sonsuza dek sürüp gitmesini istemekten başka elden ne gelir.

O halde, yerini ne kadar değiştiren, çevrendeki şeyler ne kadar değişip güzelleşse de, beni o her zamanki büyük sevginle unutma..."

Acaba şair Bettina'nın Beethoven'e ve sanatına olan bağlılığı, müzik sanatının hangi tür anlam potansiyelinden besleniyor? Yani müzik sanatına özgü anlatım esprisine yönelik: Autonomie estetiğinden mi, yoksa Heteronomie estetiğinden mi güç alıyor? Bunu bilemiyoruz; çünkü şairin mektubunda, Beethoven müziğinin açıklamak istediği anlam yönünden herhangi bir yorum yok; ve düşünceler sadece Beethoven'in kişiliğine yönelik. Şairin, Beethoven sanatına yalnız Autonomie estetiğinin egemen olduğuna inanması, yani müziğin, müzik sanatı dışında bir olaya, bir düşünce ya da felsefeye bağlanamayacağı şikkini benimsiyerek, müzikte, müzik dışında birşeyin varolabileceği görüşünü kabul etmemesi, Beethoven sanatını, Autonomie estetiği anlayışına bağlamasını gerektiriyor. Bunun aksi ise Heteronomie estetiğidir ki, bu takdirde, müzik sanatına özgü anlatım potansiyelinin, müzik dışı düşünce, olay, ya da felsefeye bağlanarak yorumlanması gerekmektedir. Örneğin Beethoven'in, en son eseri olan 9. Senfonide, filozof Platon'un (427 — 347 M.Ö.) Devlet adlı eserindeki felsefeyi, müzik sanatının aracılığı ile dile getirmeyi prensip olarak benimsemesi, Heteronomie (= Hétérogène, Fransızcası) estetiğine yönelik bir yaratma ideolojisini açıklar. Onun içindir ki, rönesanstan bu yana hemen tümüyle Heteronomie estetiğine bağlı olarak gelişimini sürdürmekte olan çağdaş besteciliğin, geniş bir kültürden beslenmesi ve bestecilerin: tarihi, felsefeyi, sosyolojiyi tüm yönleriyle yakından bilmesi gereklidir. Ne varki şair Bettina mektubunda, Beethoven'in bu yönüne de değinmiyor; sadece Beethoven'in kişiliğini, estetik bir hazzın yorumuna bağlıyor.

Beethoven çapında büyük bir yaratıcısının ise, müzik sanatına yönelik yorumunun, daha çok Autonomie estetiğinden güç almış gibi görünmesi, yani müziği, kendine özgü simgesel anlatım esprisinden gelen bir yoruma bağlaması, sanatçının her şeyden önce bir senfoni üstadı olarak evrimini sürdürmüş olduğunu kanıtlamaktadır. Nitekim şair Bettina von Arnim de, Goethe'ye yazdığı mektupta, büyük bestecinin müzik üzerine kendisine şu sözleri söylemiş olduğunu bildiriyor: "... müzik, akılsal yaşamdan ruhsal yaşama geçište, en yüce bir araçtır... Melodi, şiirin duygusal yaşamıdır. Bir şiirin, düşünden beslenen özü, melodinin yardımıyla daha da duyulur bir aşamaya erişmez mi?... Goethe'ye benden anlatınız ve ona, benim senfonilerimi dinlemesini söyleyiniz... müzik sanatı, insanı yüce bir erişime götüren ruhsal bir geçit olduğu için, Goethe bana hak verecektir... Müziği,

özülle kavrayabilmek, ancak ruhun ritminden yararlanmakla mümkündür. İşte bu öz, insana sezgi verir... ruh, duygusal besinini bu özden elde etme yolunda geliştikçe, onunla mutlu bir ilişki kurma yolunda da evrimini sürdürür.-... insan kendini, müziğin açıklanabilmesi olanaksız yasalarına kaptırmakla, ruhunu eğitir ve böylece müziksel gerçekçi fıskırıp akabilmesi olanağını sağlamış olur..."

Müzik estetiği üstünde, özellikle 19. Yüzyıl başlarından bu yana, çok söz söylenmiş ve yazılmıştır. Batıda çağdaş düşünce anlayışının, müzik sanatının yorumuna yönelik filozofları, şairleri, bestecileri ve yazarları arasında, şüphesiz en başta, pesimist filozof Arthur Schopenhauer (1788-1860) gelmektedir. Kendisini yalnız sanatın ve özellikle müziğin mutlu kıldığını söyleyen bu kararsar filozof, bizlere müzik için ne diyor; şimdi onu dinliyalım: "... Müziğin ne olduğunu çok düşündüm ve sizlere, herşeyden önce bu sanatın zevkine varabilmeniz öneririm. İnsanı, bu sanat kadar hiçbir sanat, doğrudan doğruya, derinden derine etkileyemez. Çünkü öteki sanatların hiçbirisi, dünyanın gerçek yönünü insana onun kadar derinden ve doğrudan tanıtamaz. Ulu, dolgun ve güzel bir müziği dinlemek, aynı zamanda ruhu arıtır; kişi mizacından gelen pürüzleri, küçüklükleri giderir ve kişiyi, ruhsal yaşamın en yüce doruğuna ulaştırır ve büyük bir müziği dinlerken, kişi, gerçek değer bütünüyle ne olduğunu iyice anlar, hatta daha çok, nelerin değer sayılması gerektiğinin farkına varır. - Şurasını da unutmamalıdır ki, sanatları gereği gibi anlayıp kavrayabilme yeteneği, en çok kültürle güçlendirilebilir; çünkü sanatın amacını ve neye yönelik olduğunu anlayabilmek te, herşeyden önce, ona yaklaşabilmiş olmanın bilincine varmakla mümkündür. Onun içindirki müzik sanatı da pek çok bilgiyi gerektirir, şöyleki: zamanla ve ruhu çok renkli bir çalışma stadi içinde tutmakla, sayısı çok olan ve çeşitlilik içinde oluşan seslerin tümünü, aynı oranda kavramak ve onların birbiri ardından çabucak akışlarıyla bağlantı kurabilmek mümkündür. Eğer bir kimse, bu bir sürü rengârenk müziğin bence hiçbir değeri yok, bana yalnız dans müziği, ya da gitar eşliğinde şarkı dinlemek yeter derse, bu davranış sadece kültür yoksunluğundan başka birşey değildir. Bu alandaki kültürün ve bu alanda elde edilecek zevkin, insan için düşünülebilen fırsatların en güzeli olduğuna inanınız. Müzik gibi düzeltici, iyilik getirici bir sanatın gereğince anlaşılabilmesi için, onu dinlemeniz, hatta uygulamanız, her bakımından öneriye değer bir nitelik taşır. Kendini bilgiye veren kişi, aklını ve ruhunu tümüyle yücelten kişidir... Dünyaya tad veren

sanatsever, kendini mutlu kılan her işde yaratıcıdır; ruhsal ve düşünsel mutlulukların en yücesini anlıyabilmenin çabasıdır...”

Şimdi biraz da doğruyu ele alalım:

Şiraz'lı Gülistan yazarı şair Sadı'nın (1184-1291) müzik sanatı karşısındaki estetik anlayışı, tümüyle dinleyicinin, -filozof Schopenhauer'in de üstünde durduğu gibi- kültürel yeteneği ile, ruhsal duyarlık gücüne yöneliktir. Nitekim şair Sadi, kendisine: müzik nasıl bir sanattır? diye yöneltilen bir soruyu, şöyle cevaplandırır: “Müziğin ne olduğunu mu bana soruyorsun kardeşim! Bana dinliyenı göster de, sana müziğin ne olduğunu söyleyeyim!”

Biraz da Hindistan'ın büyük şairi Rabindranath Tagor'a (1861-1941) dönelim ve onun, Heteronomie ve hatta Autonomie estetiklerine eşsiz bir örnek olarak kaleme aldığı, Hind musiki-si ile, batı müziği üstündeki yorumunu dinliyerek araştırmamızı, azçok belirli bir yargıya bağlamıya çalışalım; TAGOR da şöyle diyor: “Batı müziğinin ruhuna inebildiğimi sanmam, ama onu, dış görünüşü ile olsun anlıyabilme yolunda öğrendiğim zararsız şeyler bile, beni tüm gücüyle bu müziğe bağladı... Burada açıklamak istediğim etken, çeşitlilik içinde dolup taşan bir görüntü, yaşam denizinin bitmez tükenmez gölge ışık belirtileri arasında, sonsuz bir hareketle inip çıkan dalgaların

müziği. Bütün bunların yanında, karşıt bir görünüş de var, dümdüz bir dünyanın, masmavi ve sessiz bir göğün görünüşü, uzak ufuklarda tüm sessizliğiyle sonsuzluğu simgeliyen bir halin görünüşü. Başkaları ne derse desin, amacımı tam olarak anlatamam bile, gene de söyleyeceğim şey şudur: Ne zaman batı müziğinin etkisi altında kalırsam, kendi kendime hep şöyle derim: Bu müzik, romantik bir müzik, bu sanatta, ölümlü yaşamın tam kendisi müzik olmuş... Bizim nağmelerimiz, yıldızlı göklere ve günün ilk ışığına ses katan, bulutların koyu gölgesine sığınan, gökleri karartan acıdan, ormanlara sızan baharın, tam bir içe yönelişle yansıttığı sessiz neşesinden sözeden bir müziktir.”

Tagor, bu sözleriyle bizlere, müzik içi ve müzik dışı esinlenişlerle oluşan: Autonomie ve Heteronomie estetiklerinin adeta ortak bileşimine önemli bir örnek vermişe benziyor. Burada Tagor, iki ayrı dünyanın, Avrupa ve Hindistan'ın müziklerine özgü sezişlerini, kâh Autonomie estetiğinin, kendi prensibine bağlı düzeni içinde, kâh Heteronomie estetiğinin, müzik dışı etkilenişlere yönelik yorum potansiyelinde açıklıyor-muşa benziyor. Bana göre Tagor'un bu yorumu, tüm doğmalara karşıt ve alabildiğine özgür bir duygulanış olmanın niteliğini taşıyor. Ne yapalım ki, Rabindranath Tagor'un özgürce yorumu da bu!

● ***İyiye sevinen, kötüye acıyan olgun insandır.***

İtalyan ATASÖZÜ

● ***Genette bile yalnız olmak iyi değildir.***

Yahudi ATASÖZÜ

● ***Denizde bulunan kimse, rüzgârın emrine tâbidir.***

Meksika ATASÖZÜ

● ***Az düşünen çok konuşur.***

İsviçre ATASÖZÜ

● ***Koşan ata mahmuz vurulmaz.***

Türk ATASÖZÜ